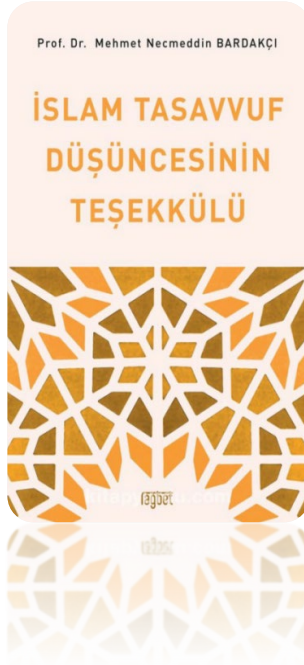

İslam Tasavvuf Düşüncesinin Teşekkülü

Prof. Dr. Mehmet Necmeddin Bardakçı, Editör: Mehmet Saffet Sarıkaya, Rağbet Yayınları, İstanbul 2020.

Ayşe Avşar*

Bizim bu ilmimiz Kitap ve Sünnet'e bağlıdır. Kur'an'ı ezberlemeyen, hadis yazmayan ve fıkıh öğrenmeyen kişiye tasavvufta uyulmaz.

Cüneyd-i Bağdadi(s.549)

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, aiseavsar4@gmail.com, ORCID:0000-0001-8117-5627

Eser, hicri ilk üç asırda Sünni tasavvufun oluşum ve gelişimini konu edinmektedir. Tasavvufi düşünce yapısı dört mesele üzerinden incelenmiştir. Bunlar; tasavvufun temelleri, tarihi serüven, kavramlar ve nazariyeler, tasavvufun problemleridir. Eser, TÜBİTAK'ın desteğiyle bir proje kapsamında hazırlanmıştır.

Tasavvuf tarihi ders kitaplarına benzer tasarlanmış olsa da eseri benzerlerinden ayıran yön, içerikte dönemin düşünce yapısının öne çıkarılmasıdır. Bunu yapılırken öncelikle kadim dinlerde mistik kültürler ele alınmış, İslam tasavvufundan ayrılan yönlerine değinilmiştir. Tasavvuf mekteplerinin içinde doğup geliştikleri bölgelerdeki geleneklerden etkilenmeleri neticesiyle farklılaştıkları ve bu sebeple tasavvuf yerine fütüvvet ve melâmet gibi terimlerin kullanıldığı vurgulanmıştır. Bu iki kavram ayrıca ele alınırken tasavvufla farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Müellif, daha önceki araştırmalarında yer verdiği ve bulunduğumuz coğrafyada az bilinen Nifferi ve İbn Meserre gibi sûfilere de değinmiştir. Bu iki ismin, Mısır ve Endülüs tasavvuf mekteplerinin anlaşılmasında faydalı olacağı düşüncesindedir.

Eser; giriş, beş bölüm, sonuç ve değerlendirme kısımlarından oluşmaktadır. Önsözde eserin konusu, önemi, amacı üzerine malumat yer almaktadır. Giriş kısmında ayet ve hadislerde tasavvufun temellerine değinilmekte ve sahabe dönemindeki zahidane yaşantı anlatılmaktadır. Tasavvufun menşei bakımından mistisizmle ilgisinin bulunmadığı mistik geleneklerin izahıyla ortaya konmaya çalışılmaktadır. Tasavvufun yeniliğe açık yönü ve gelişim sürecinde karşılaştığı mistik geleneklerle etkileşime girerek benzer ritüellerin yapılmasının tabii bir durum oluşuna değinilmektedir. Ancak bu benzerliklere dayanılarak tasavvuf terimi yerine mistisizmin kullanılmasının doğru olmayacağı da vurgulanmaktadır.

Birinci bölümde zühd anlayışının asr-ı saadetten hicri II. asra kadar hangi aşamalardan geçtiği Basra, Horosan, Kufe ve Şam bölgelerindeki yansımalarıyla anlatılmaktadır. Zühd dönemi mekteplerinin kurucu ve önemli isimlerinin düşüncelerine yer verilirken bu mekteplerin yetiştirdiği sûfilere de bahsedilmiştir. Bölüm zahidlerin özelliklerini anlatan değerlendirme yazısı ile son bulmuştur.

İkinci bölümde zühd döneminden tasavvufa geçiş süreci ve tasavvufun diğer İslami ilimler arasındaki yerine değinilmiştir. Konu, zühd ve tasavvufun aynı düşüncenin devamı olmalarına rağmen aralarındaki farklılıklar üzerinden ele alınmıştır. Eserde sunulan temel farklılık, zühdün Allah'a itaati vurgulamasına karşı tasavvufun Allah ile beraber olmayı ve tecellileriyle O'nu bulmayı hedeflemesidir. Irak, Horasan, Türkistan, Mısır, Endülüs gibi bölgelerde kurulan tasavvuf mekteplerinin kurucuları ve temel düşünceleri bu bölümde ele alınmıştır. Mektepler anlatılmadan önce tasavvuf teriminin konumunu belirlemede fütüvvet ve melâmetin kuram ve kurumlarına da genel hatlarıyla yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm, sûfilerin yaşadıkları tecrübeleri anlatmada neden sembolik dili tercih ettiklerine dair değerlendirmeye başlamaktadır. Yazara göre bunun temel nedeni, ehil olmayanlardan mevzuyu gizlemektir. Değerlendirmenin sonunda sûfilerin bu dilin kaynağı olarak ayet ve hadisleri gösterdiklerine de dikkat çekilmektedir. Hal ve kavramların yer aldığı bu bölümde, klasik eserlerdeki geleneğe uyularak öncelikle tevbe terimi açıklanmaktadır. Erken dönem tasavvuf ıstılahında sıkça kullanılan zühd, sıdk, ihlas gibi kavramlara yer verilmektedir. Bunların izahında öncelikle referans aldıkları ayet ve hadislerle değinilmiştir. Kavramların semantik analizi yapılırken hem kronolojik olarak sûfilerin bunlara yüklediği anlam hem de dil bilimsel gelişim süreci göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde "bilgi, velayet, sevgi, nur-ı Muhammedî, fena, tevhid" gibi kavramların diğer İslami ilimlerden farklı yorumlarına değinilmiştir. Her bir terim ilim ve hâl bütünlüğü içerisinde bir sistemle oluşturulmuş nazariyeler şeklinde ele alınmıştır. Nazariyelerin oluşum sürecine ve anlam bütünlüğüne dikkat edilerek başlangıçtan nihayete doğru bir sıralama tercih edilmiştir. Terimler etimolojik açıdan incelendikten sonra farklı sûfilerin görüşlerine değinilmiştir. Sûfi tecrübenin mahiyeti ve değeri; keşf, marifet, sır gibi kavramlar sûfi tecrübe ekseninde incelenmiştir. Sûfilerin keşf ve ilham yoluyla elde edilen bilgiyi kontrol etmeleri için vahye uygunluğunu araştırdıkları ve buna önem verdikleri vurgulanmıştır. Nazariyeler, keşf ve ilham konularıyla tasavvufun yöntemi belirtilmeye çalışılmıştır.

Beşinci bölümde tasavvufun teşekkülü sürecinde karşılaştığı problemler anlatılmıştır. Zahir ehlinin tasavvufu İslami ilimler arasında görmemeleri sebebiyle sûfiler tarafından oluşturulan tasavvufa dair usul genel hatlarıyla verilmiştir. Tasavvufun ruhbanlığa benzetilmesine dair olumlu ve olumsuz iki görüş ele alınmıştır. Sema ve şathiyeler sûfilerin görüşleri üzerinden anlatılmış, tasavvuf ve siyaset ilişkisine, sûfilere yapılan ve sûfilerin ulemaya yaptığı tenkitlere yer verilmiştir.

Akıcı ve sade üslubuyla eser, tasavvufi düşünceye ilgi duyan kitleye hitap etmektedir. Kaynakça yönünden zengindir. Sûfilere nispet edilen düşünceler kendi eserlerinden ya da klasik kaynaklardan yararlanılarak esere aktarılmış, atıflar sayfa altı dipnotlarda ve kaynakçada belirtilmiştir. Mevzuların daha kolay anlaşılması amacıyla sık sık misallere yer verilmiştir. Her bölümün başında bir sûfinin başlıkla alakalı sözünün nakledilmesi okuyucuyu yönlendirirken izlenen yöntemin esere estetik bir değer kattığı da söylenebilir. Başta yazar olmak üzere proje kapsamında emeği geçenleri ve eseri okuyucuyla buluşturan yayınevini tebrik ederiz. İyi okumalar.